

implicitte udsagn om fornyelsen som en positiv faktor. Det er en af de få svagheder ved denne skildring og ved Ole Feldbæks disposition, at han ikke i sin afslutning så at sige griber tilbage til sin indledning og benytter lejligheden til at fundere over, hvorfor man for dette tidsrum må konstatere en forskelligartethed – til dels også modsatrettethed – i de forløb, forfatteren beskriver.

Det er en anmelders traditionelle forpligtelse at være kritisk og fremhæve de forhold, der forekommer den pågældende mindre tilfredsstillende. Denne forpligtelse har også nærværende anmelder accepteret, men de forskellige kritiske bemærkninger må ikke overskygge, at Ole Feldbæk på meget tilfredsstillende vis har løst den opgave, der er stillet ham og som han har stillet sig selv. Han har med sit bind af danmarkshistorien skabt et fortrinligt grundlag for undervisning og studier i periodens historie. Ole Feldbæk har ført fremstillingen ajour, han har nænsomt rensset ud i historieskrivningens arvegods, når det gælder 1700-tallet til fordel for en strukturering af perioden omkring centrale materielle, økonomiske og sociale faktorer i samfundsudviklingen i et samspil med en statsmagt, hvor atter udviklingstendenser og strukturer træder frem på bekostning af personer og de velkendte mere dramatiske begivenheder. Der kan naturligvis tænkes andre udformninger af periodens danmarkshistorie, men man har vanskeligt ved at rette afgørende kritik mod de valg, Ole Feldbæk har truffet med den netop foran anførte indvending som undtagelse.

Ole Feldbæks bind har gjort det umiddelbart lettere at undervise i 1700-tallets danske historie på uddannelsessystemets højere og højeste niveauer. Hans fremstilling giver den studerende og forskeren et fortræffeligt værktøj i hænderne, og man kan konkludere, at de intentioner, der har ligget bag iværksættelsen af dette værk som helhed for dette afsnits vedkommende er blevet fuldt indfrie.

Claus Bjørn

OLE H. CHRISTENSEN (udg.): *Storlandbrug under omformning. Uddrag af danske godsforvalterbreve 1784-1792.* København, Landbohistorisk Selskab, 1982. 335 s. Ill. 4 kort. 100 kr. (medlemmer 80 kr.).

Landbohistorisk Selskab har i de seneste år forsøgt at gå utraditionelle veje i udgivelsen af kilder til 1700-tallets landboreformer. Først var der Thorkild Kjærgaards stærkt kommenterende og analyserende udgave af Reventlows hoveribetænkning (1980), og nu følger denne samling af

danske godsforvalterindberetninger, hvor man er gået i modsat retning og stort set har ladet kilderne tale for sig selv. Udgiveren Ole H. Christensens indledning på ialt 44 sider indeholder en redegørelse for bogens sigte samt en yderst kortfattet og lidet problematiserende skildring af landbosamfundets omformning i 1700-tallets anden halvdel. Efter en beskrivelse af godsforvalterens rolle som varetager af den ofte fjerntboende ejers interesser, følger en oversigt over de 5 behandlede godser, og indledningen afsluttes med en kort redegørelse for de valgte udgivelsesprincipper. De 5 brevsamlinger, som udgør bogens følgende knap 300 sider, hidrører fra forvalterne på de to sydvestsjællandske godser Holsteinborg og Fuirendal, Korselitze på Falster samt Sostrup ved Grenå og Skjern mellem Randers og Viborg. Holsteinborg og Fuirendal lå til grevskabet Holsteinborg. Indberetningerne fra de to gårde er stilet til ejeren Heinrich von Holstein. Korselitze hørte til det i 1766 afhændede falsterske ryttergods. Godset erhvervedes i 1768 af J.F. Classen, der beholdt det til sin død i 1792. Indberetningerne herfra er stilet til Classen med undtagelse af nogle få breve til Classens agent i København. Endelig Sostrup og Skjern, der lå til det jyske grevskab Scheel. Indberetningerne fra disse to godser er stilet til forskellige medlemmer af familien Scheel. Bogen afsluttes med en ordliste og et navneregister.

Med denne kildesamling er dele af et stort og lidet kendt materiale fra reformperioden blevet gjort let tilgængeligt. Bag indsamlingen og redaktionen af disse godsforvalterindberetninger ligger en betydelig arbejdsindsats og en uhyre vanskelig redigeringsproces af det omfattende materiale. Så meget desto mere beklageligt er det, at bogen ikke lever op til de krav, man må stille til en kildeudgave. Ole H. Christensen har været stillet over for det vanskelige kompromis mellem ønsket om et bredt komparativt sigte og de tekniske begrænsninger for publikationens omfang. Det fremhæves indledningsvis (s. 11, jfr. s. 42), at udgivelsens formål er at vise dels dagligdagen på godset og godsadministratorens holdninger til de centrale problemer, dels at henlede opmærksomheden på godsforvalterbrevene og deres anvendelsesmuligheder. Hvad det sidstnævnte formål angår, havde præsentationen af dette kildemateriale næppe krævet en så stor bog. En komparativ analyse af indberetningerne havde sikkert givet mere. Man må håbe, at udgiveren med sit erhvervede kendskab til materialet vil få lejlighed til dette, om ikke andet, så for at give læseren mulighed for at bedømme, hvad den $\frac{3}{4}$ af stoffet, som her er udeladt, indeholder af relevans til bogens første formål. Det helt centrale problem ved denne bog er nemlig uigennemskueligheden i de udvalgte uddrag. Det er både vanskeligt at se, hvor der er skåret væk, og ikke

mindst hvad der er skåret væk. De opstillede udvalgskriterier og selektionsprincipper (s. 40f) er temmeligt intetsigende. Eneste håndfaste oplysning er her, at alt i alt er kun 25% af materialet fra de 5 gårde 1784–92 gengivet. Når det f.eks. som selektionskriterium nr. 1 lyder, at »alle oplysninger vedr. hovedgårdsdriften og landbrugsarbejdet i almindelighed [er] medtaget«, medens det som pkt. 3 fremhæves, at der »er foretaget et begrænset udvalg af oplysninger vedr. fæstegodset, udskiftninger, byggearbejder m.v.«, må man nok undre sig over, hvorledes udgiveren har båret sig ad med at skille disse ofte sammenhængende forhold fra hinanden. Som sidste selektionskriterium fastslås, at der »undertiden« er medtaget udtalelser, der kan kaste lys over forvalterens holdninger og selvforståelse«. I betragtning af denne bogs ovennævnte første formål, skylder udgiveren i høj grad læseren en nærmere redegørelse for, hvilke holdningstilkendegivelser han da har udeladt. Denne redegørelse findes imidlertid ikke, og det er derfor umuligt på baggrund af de situationsbestemte glimt, man får af personligheden bag ved de ofte tørre indberetninger, at danne sig noget billede af administratorens mere generelle holdning til reformperiodens centrale problemer.

Læserens tiltro til, at en systematisk bearbejdelse af kilderne har styret denne bog, bliver yderligere svækket, når man betragter udvalgskriterierne. Som pkt. 1 fremhæves, at »ved breve forstås . . . indberetninger«. Det er måske nok forståeligt, at man i bogens undertitel har kaldt disse indberetninger for det muligvis mere salgsfremmende begreb breve; men titlen er vildledende, da det centrale netop er, at det gengivne stof kun omfatter de informationer, som »forvalteren ifølge sin instruks er forpligtet til at sende« ejeren, »mens alle øvrige breve, private eller forretningsmæssige, ikke kommer i betragtning«. Vigtigheden af som pkt. 2 at fremhæve, at materialet skal være »fyldigt og fremkomme med en vis frekvens gennem hele den udvalgte periode«, samt pkt. 3, at indberetningerne skal stamme fra samme person gennem hele tidsrummet, er ikke tydelig, og tager man dette bogstaveligt, behøver man blot at gå til de to første samlinger for at se, at ingen af delene er overholdt: Fra Holsteinborg mangler der indberetninger fra andet halvår 1787 og hele 1788, og fra Fuirendal mellem maj 1787 og oktober 1788. De manglende indberetninger hænger sammen med et forvalterskifte de to steder. Ganske vist overgår forvalteren fra Fuirendal, A. Lange, til Holsteinborg; men da bogens disposition er således, at man først møder Lange på Holsteinborg fra 1788 til 1792, og dernæst vender tilbage til ham på Fuirendal i perioden 1784–87, bidrager denne uheldige disponering kun til yderligere usikkerhed. I andre samlinger savnes også korrespondanceregelmæssighed, uden at det kan afgøres, om dette skyldes lakuner i materialet (evt.

at ejeren opholdt sig på den pågældende gård) eller bortredigering. F.eks. slutter indberetningerne fra L. Jespersen på Sostrup uden nogen forklaring allerede i april 1791. De øvrige 3 udvalgskriterier melder indlysende almindeligheder, som at »adressaten er den andetsteds boende ejer, der er interesseret i godsdriften«, og at forvalteren »må være kompetent«.

Uden inddragelse af det originale materiale kan denne kildeudgave næppe anvendes i forskningsmæssig henseende. Forskellige muligheder for sammenligninger opfylder måske nok det komparative sigte med at udgive 5 samlinger. Men selv om det er muligt ad denne vej at få oplyst, at vejret stort set var ens i hele landet: f.eks. de enslydende klager over den hårde vinter 1785 (s. 54, 114, 187f og 278), eller at kvægpesten i 1790 ramte Sydsjælland og Falster hårdere end Midtjylland (s. 71ff, 224ff, 268 og 301), sidder man tilbage med en konstant usikkerhedsfølelse overfor de gengivne tekster. Til dels hænger dette sammen med, at man savner korrespondance den anden vej, fra ejer til administrator (et problem, der lades helt uomtalt i bogen), men først og fremmest skyldes usikkerheden de manglende oplysninger om hvad, hvor meget og hvor, der er bortredigeret.

Retfærdigvis fremhæves det tidligt i indledningen (s. 12), at dette ikke er »en kildeudgave i gængs forstand«, og det fremgår videre, at bogen også henvender sig til et bredere publikum end den professionelle historiker. Men det er spørgsmålet, om de gennemgående ret tørre og ofte trivielle indberetninger fra de her behandlede godser svarer til den almindeligt interesserede læsers ønske om »spændende og inspirerende læsning«. I så henseende er undtagelsen Korselitizes farverige forvalter Hans Smidth. Ifølge hans egne beretninger synes han at have været stillet over for nogle ualmindeligt »opsætsige knægte« og stridbare husmænd og bønder, der allieret med »een skielm og een stor karnallie« af en lokal præst (s. 210) ikke blot tillod sig gentagne gange at gå til København for at klage over hoveribyrderne til Reventlow og Colbjørnsen, men endog truede den stakkels forvalter på hans liv. End ikke da Smidth giver de mest »uskiønsomme bønder« prygl ved i bogstaveligste forstand at smække »dem jordebogen i hovedet« (s. 212), stopper deres klager. Tværtimod frygter han »daglig for deres voldsomme overfald«, hvilket dog kun har formået Classen til at befale »om føyelighed mod bønderne« (s. 216–17). Denne langvarige strid mellem godsadministrator og de omgivende bønder og husmænd, der optager hovedparten af de her gengivne indberetningsuddrag, er yderst underholdende og spændende læsning. Men alligevel svigtes den almindeligt interesserede læser. Ud over ordlisten og indledningens få noter er bogen blottet for henvisninger til litteratur, der kunne hjælpe den forudsætningsløse læser til at se flere

af de i indberetningerne berørte forhold omkring godsdrift, hoveriprotester, udskiftning m.v. i en større sammenhæng. J.F. Classen f.eks. er jo ingenlunde en ukendt person i Danmarkshistorien, ligesom problemerne på Korselitze behandles flere steder, bl.a. i C. Nyrops store Classenbiografi fra 1887 (s. 236ff).

De fremførte kritiske bemærkninger skal dog ikke fordunkle den kendsgerning, at de gengivne forvalterindberetninger fra 5 danske godser på flere punkter yder et værdifuldt bidrag til den mere nuancerede opfattelse af reformperioden, der efterhånden er ved at slå igennem. For den almindelige læser er det dog spørgsmålet, om man ikke havde gjort bedre i at indskrænke udgivelsen til en mere fyldig gengivelse af Hans Smidths indberetninger, der tilmed fremhæves som den korrespondance, der »bedst lever op til denne publikations intentioner« (s. 33). Dette ville måske også have gjort et kort indholdsreferat af det udeladte stof overkommeligt at udarbejde. Omvendt havde den professionelle læser måske været bedre tjent med en dybtgående komparativ analyse af det omfattende materiale. Den analyse, som historikeren næppe vil være i stand til at gennemføre på grundlag af de her publicerede uddrag.

Niels Peter Stilling

SØREN MØRCH: Den ny Danmarkshistorie 1880-1960. Billedredaktion
 KNUD RYG OLSEN. Kbh., Gyldendal, 1982. 428 s.

Søren Mørch havde nok så godt kunnet kalde sin bog »Det ny Danmarks historie«. Han søger jo at give en totalskildring af vor samfundsudvikling fra den tid, da kampen for dagligt brød endnu var en fast og dominerende faktor i almindelige folks liv, og frem til nutidens grundvilkår – at »faren for at komme til at lide fysisk nød – uanset hvordan man teede sig – blev mindre end chancen for at vinde den store tolvser i tipning« (som det hedder side 402 med en af forfatterens festlige utilbørligheder). Den faktisk valgte titel »Den ny Danmarkshistorie« stiller naturligvis andre krav m.h.t. originalitet i synsmåde, vurdering og arbejdsmetode. De opfyldes ikke bare ved den overraskende disposition i en ganske lang stribe af ræsonnerende oversigter over sektorale udviklinger, der følges hele vejen 1880-1960, – eller ved anvendelse af mere afslappede udtryksformer og bevisførelsesregler (som kendt i vore nabofag) – eller ved et stort opbud af kætterske og »uartige« men sjældent ganske nye tolkninger af hændelser og trends. Jeg skal her efterprøve, om bogen lever op til sådanne forventninger, men forinden kort opridse dens indhold og type.